

MIZOGINIJA — KORIJENI DRUŠTVENE PATOLOGIJE

Nirman Moranjak - Bamburać

Željala bih da ovaj tekst čitatelji(ce) prihvate kao tekst u procesu pisanja, kao principijelno nedovršen, jer je u biti tekst na marginama tuđih tekstova o “čudnoj bolesti” kakva je mizoginija. Činjenica je da se identificiranje mizoginije kao učinkovitog koncepta u političkom, znanstvenom (sociologija, psihologija, antropologija, filozofija, kulturologija...) i povijesnom kontekstu, odvijalo i odvija pod kišobranom razvijene i heterogene feminističke teorije, ali posebnu težinu ovakvom konceptualnom okviru obezbjeđuje također i uvid u izrazito paranoične antifeminističke kampanje koje vrhune u organiziranim asocijacijama mizoginista (važno je primijetiti – oba spola) različitih provinijencija. Dovoljno je “prelistati” na internetu enormno povećan broj stranica podjednako namijenjenih ozbiljnom proučavanju problema mizoginije u različitim kulturama i kontekstima, kao i publikacijama i webovima otvorenih mizoginista, pa da se uvjerimo da one, s jedne strane, ako i svjedoče u korist ideje da se problem mizoginijskih aspekata politike kulturâ i diskursivnih praksi valja uzeti za ozbiljno, s druge strane, upozoravaju svako ljudsko biće koje umije misliti da zagovaranje mržnje prema ženama možda nikad u povijesti nije imalo otvoreniji karakter. Iako su već dobro poznati stereotipi, mitologizirajuće ideologije i davno istrošeni argumenti o “prirodnoj” nedoraslosti, iracionalnosti i gluposti žena svi odreda ponovo mobilizirani u strastvenoj bici da se rezultati višestoljetne borbe žena za jednakopravnost pretvore u prah i pepeo (simptomatično je da se taj proces razgorio naporedo sa vidljivom internacionalnom politikom rodne senzibilizacije), *tvrdim da je javno zagovaranje mizoginije stvarna “novina”*. Uglavnom, nisu vam to nekakve sofisticirane rasprave o umu nasuprot kojeg stoji “čovjek u sirovom stanju” (Kant), pa dakle i žena podložna iracionalnim motivima i nesposobna za državne poslove, niti filozofsko produbljivanje ničeanskih mizoginijskih aforizama

(iako oni čine važan dekorativni element neomizoginijskih napora). To su klubovi obožavatelja Otta Weiningera, fanovi čuvenih ženomrzitelja i promotori svakovrsnih politika retradicionalizacije. Na toj se sceni neuvijeno i bez osobite "teorijske" argumnetacije, sa mnogo žuči i epigonskog žara, demonstrira osvetoljubivi macho projekat spašavanja tobož ugrožene muškosti, ali i panika, pathos čistog užasa pred slikom urušavanja klišeiziranih rodnih uloga koje, feministički prokazane i – što je još važnije – majstorski izvrgnute ruglu, otkrivaju mrtvouzice vladajućih predrasuda i racionalnu nužnost urušavanja patrijarhalnih poredaka.

Upravo nas otvoreno zagovaranje mizoginije treba upozoriti da vrijedi promisliti i analizirati antifeminističku paranoju preko, u prvom redu, veoma racionalne procjene u kojoj su mjeri feministice svojim mnogobrojnim i dobro dokumentiranim kolekcijama mizoginih filozofskih, književnih i scijentističkih kanona, te stereotipnih mitoloških slika o ženama kroz povijest njihove reprezentacije (naprimjer u mitovima, umjetnosti ili medijima), na koncu izazvale i veoma snažnu konzervativnu protužensku reakciju. Da li je tu u pitanju simptom konačne istrošenosti i dovršavanja povijesti čovjeka čije je traumatično jezgro muškocentrična (falogocentrična) postavka o prirodi ljudskog bića, ili je na djelu proces transformacije patrijarhatâ u moderniju i opasniju formu globalne slike svijeta? Da li nam predstoji beznadežno utapanje u visoko formalizirani juridički diskurs o ljudskim pravima i istodobno vrtoglavo poništavanje bilo kakve ideje pravde? Ovakva pitanja bi se mogla redati u nedogled. Ono što se događa na suvremenoj globalnoj teorijskoj sceni omogućava da o budućnosti razmišljamo kako skeptički, nihilistički i ispunjeni opravdanom zebnjom, tako i s umjerenim optimizmom i nadom da su ljudska bića ipak sposobna za kritičku refleksiju, pa tako i obdarena da iznađu načine za osmišljavanje drugačijih i više obećavajućih načina djelovanja. U ovom smislu, čini mi se veoma produktivnim još jednom afirmirati feministički koncept situativnog i kontekstualiziranog načina spoznaje i kritičke refleksije koja ne bježi od iskustva u kvazi objektivizaciju i čuva se, koliko god je moguće, od naturalizacije i esencijalizacije pojmova u "ili – ili" ključu promišljanja nekog problemskog polja. Drugačije rečeno, imajući u vidu ogromnu literaturu posvećenu mizoginiji i pišući doista na marginama "tuđih tekstova", cilj mi je otvoriti neka važna pitanja vezana za vlastiti kulturalni i povijesni milje.

U Bosni i Hercegovini su se u posljednje vrijeme desili neki značajni pomaci, koji nam pomažu da polako počnemo povezivati konce ženskog aktivizma i

feminističke teorije. Počele smo objavljivati knjige koje promoviraju ženske oblike spoznaje, organizirati ozbiljne znanstvene konferencije o rodu i feminističkoj teoriji, prevoditi značajne autorice, izdavati časopise, organizirati ženske studije i promovirati feminističke teme u akademskoj praksi. Vjerujem da su mnoge moje kolegice i kolege, kao i ja, svjesne/i da nam je na ovom putu potrebno još mnogo učenja i otkrivanja efikasnijih strategija uvezivanja različitih aktivnosti, te sticanja i razvijanja sposobnosti za odgovorno savezništvo u zagovaranju politike jednakopravnosti spolova u svim vidovima društvenog i kreativnog angažmana. *Upravo izvjesna rasutost ženske scene i nedovoljna međusobna podrška i promocija feministički orijentiranih aktivistica i znanstvenica, čini mi se najozbiljnijom poteškoćom u ostvarenju ciljeva našeg zalaganja da pogubni socijalni i kulturalni procesi i dalje utiču na, općenito govoreći, mizeran položaj žena u BiH.* Ovo je i okvir u kojem se na specifičan način osmišljava moje zanimanje za mizoginiju kao feministički koncept koji može biti od pomoći kod identifikacije uzroka te nedovoljne povezanosti, pa čak i simptoma surevnjivosti i straha da su drugi ženski projekti konkurencija “našim” vlastitim. Iako su u našoj regiji feministice već detektirale “sindrom projektomanije” kao opasnu boljku feminizma i ženskog aktivističkog angažmana, vjerujem da konceptualizacija mizoginije obezbjeđuje i suplementarne odgovore.

Naime, ako je istina da su žene često spremene da mizoginijske obrasce i predrasude interioriziraju, kako nas uči teorija, valjano je upitati se – da li takva nesvjesna interiorizacija djeluje i na našu sposobnost samospoznaje i prepoznavanja onih momenata u kojima usvajamo strategije prešućivanja, kompeticijskog modela moći i agonalnog diskursa, za koje obično tvrdimo da su izrazito muški modeli ponašanja? Moja zabrinutost za mogućnosti stvarnog odjelotvorenja projekta osnaživanja žena u bosanskom društvu tim je veća, ako imam u vidu komparaciju koju je moguće izvršiti u odnosu na postignuća feminističkih teoretičarki i aktivistica kako u susjednim zemljama, tako i u svijetu. Ranjivost ženskih nevladinih organizacija, feminističkih znanstvenica i profeminističkih kritičara društva, čini mi se evidentnom u neorganiziranom zalaganju za ženske i rodne studije, u našim, ne previše efikasnim kampanjama, u slablašno razvijenim mehanizmima javnog zagovaranja.

Jedan bi primjer mogao pojasniti o čemu je riječ: ženske i rodne studije u veoma razvijenom obliku postoje u svim zemljama bivše Jugoslavije; takvi studiji

razvijali su se kao alternativni i okupljali su teoretičarke i aktivistice na istom poslu sticanja znanja kao moćnog oružja u borbi za jednakopravnost. U Hrvatskoj je, naprimjer, ove godine proslavljena destogodišnjica ženskih studija i na toj sam se obljetnici imala priliku osvijestiti kako su značajni učinci na aktivističkoj sceni postignuti zahvaljujući promišljenom povezivanju teorije sa aktivizmom. Tako sam prije dvije godine prisustvovala i simpoziju o uvođenju ženskih / rodnih studija na Sveučilište, kada se činilo da su predavačice sa ženskih studija i aktivistice ženskih nevladinih organizacija još miljama daleko od svog cilja. Međutim, već ove godine uvid u sveučilišne programe pokazuje drugu sliku: kolegiji o feminizmu, rodnim i ženskim studijima postaju sve mnogobrojni. *Nasuprot ovome, dovoljno je uvidjeti da se u BiH ama baš nitko, ni feministice, ni ženske NVO, ni Državna agencija za jednakopravnost spolova - niti ne pokušava upustiti u kampanju da se u reformске procese u visokom obrazovanju obavezno uključe i sadržaji vezani za pravo žena na znanje i oblici studiranja koji nisu diskriminirajući, iako tzv. "bolonjski proces" upravo to podrazumijeva.*

Drugi primjer, koji je u biti primarni izvor mog zanimanja za mizoginiju, projekat je sociologinje Marine Blagojević *Mapiranje mizoginije u Srbiji*. Prvi tom je objavljen u Beogradu 2000g., a drugi je pripremljen za štampu. Marina Blagojević u svom uvodu za prvi tom piše: "Projekat 'Mizoginije' započet je 1997.godine sa osnovnom idejom da se detektuje i imenuje 'nešto' što se nama ženama u Srbiji događalo, a što još uvek nismo umele da nazovemo. Beogradske feministkinje, iako dobro 'teorijski potkovane', pojam mizoginije gotovo da nisu upotrebljavale iako su, naravno, znale njegovo značenje. Ipak, nekako je nedostajala veza između tog pojma i onoga što se, osećale smo, širilo svuda oko nas. Još uvek smo dobro pamtile neko drugo vreme i održavale smo to pamćenje svežim kroz stalnu razmenu koja se odvijala u getoiziranim ženskim prostorima. Ali, ratno okruženje i dominacija anti-ratnog i anti-nacionalističkog diskursa u ženskim grupama, 'gurala je u stranu' sve 'običnije' teme, izuzev nasilja prema ženama." (2000:19) "Običnija tema" kroz rad ove sociologinje i mnogobrojnih suradnica/ka ovog projekta ispostavila se kao značajan doprinos feminističkom kontekstualiziranom znanju, koje – "mapirajući" mizoginiju – nastoji uspostaviti stvarnu brigu za "higijenu javnog prostora" i tako vratiti Srbiju u tokove civilizacije. Naše iskustvo rata i ono koje su imale žene u Srbiji svakako je različito, ali je podjednako vidljivo i ono što je zajedničko: srbijanske autorice, naime, uspješno proširuju feministički koncept mizoginije, tako da on uspeva obuhvatiti mnogostruke pojave: prirodu

patrijarhalnih rodni režima, nasilje, agresiju, dominaciju, oroda vanje ratnih politika i nacionalističkih projekata. A to je sve ključna topika kojom se služimo i mi na svojim radionicama, okruglim stolovima, projektima...

Razmjena ideja između Marine i mene započela je (nadam se da će se i nastaviti) u vezi sa *Prvom balkanskom konferencijom o rodu*, održanoj u Sarajevu u novembru 2004.g. Ali, još prije sam dobila u ruke prvi tom "Mizoginije" i tako počela prikupljati širu literaturu. To se interesovanje sretno spojilo sa pozivom da govorim na javnoj tribini "Šta je ženama rat?" u Karabitu, kulturnom sarajevskom kafeu, čiji osnivači i ljubitelji pokušavaju uvježbavati umjeće javnog dijaloga u specifičnom javnom prostoru, koji se inače u diskursu "balkanizacije" do sada prepoznavao samo kao "balkanska krčma". Tada mi se učinilo da je to dobar povod da se javno prodiskutira od kakve je važnost i orodni pristup svim društvenim konfliktima, a osobito zašto je važno rasvijetliti djelovanje i konstituciju rodni režima u ratnim okolnostima. Konceptualizacija rodni aspekata ratni politika, u teoretskom smislu, odvija se u veoma širokom kontekstu socijalni, psihološki, povijesni i epistemologijski dimenzija muško / ženski uloga u konfliktnim situacijama. Za plodnu diskusiju bilo je korisno razjasniti značenje ključni pojmova i koncepata kojima sebi pokušavamo objasniti žensko iskustvo, uobičajene slike i imaginaciju koja se veže za muške i ženske uloge u ratu i drugim konfliktima, kao i sve naše pokušaje, manje ili više djelotvorne, da pronađemo neku epistemologijsku osnovu, a od koje bi se moglo krenuti u osmišljavanju efikasnijih politika mira.

Prvi takav koncept koji, po mom ubjedenju, zahtijeva dalje pregovore oko kontekstualno upotrebljive definicije je koncept *roda (Gender)*. Postoje različite definicije, ali se obično prihvata kao polazište operativno razlikovanje spola (kao biološke, ali ne i neke "prirodne" kategorije) i roda kao društveno i kulturološki, kontigentno konstruiranog od(ot)jelotvorenja ljudski bića. Rodne teorije su epistemologijski zasnovane i pretpostavljaju da rod kao socijalna konstrukcija podrazumijeva varijacije u različitim kulturama, u različitim povijesnim vremenima i unutar istog spola, prije nego između spolova kao biologijski determinanti. Drugim riječima, ono što obično smatramo "prirodnom" podjelom, diskursivno je konstruirano, te posljedično nema ničeg prirodnog, preddiskurzivnog ili biološki neospornog u atributima, djelovanju ili ponašanju, što bi moglo biti strogo definirano bilo kao muško, bilo kao žensko. Orođena perspektiva pomaže nam da sebi postavimo sljedeća pitanja: zašto ova partikularna konfiguracija rodni režima

u određenom kontekstu (npr. ratnom) uspostavlja upravo ovu rodnu hijerarhiju? Čiji je interes u pitanju? Tko govori tkome u nacionalističkim diskursima i tko tu može biti siguran? Kakve rezultate možemo očekivati ako je aktiviran određeni imaginarij reprezentacije muško / ženskih uloga u društvu i sl.? Međutim, ovakav koncept roda, ukalkuliran u rodne studije, takođe je otvoren za nove debate, jer pokriva ponekad nesumjerljive interpretacije, a još češće se počinje koristiti kao eufemizam za prikrivene procese u kojima ustvari "feminističke studije" postaju ženske studije **minus feminizam**. *Feminizam je inače riječ koja izaziva prave napade mizogine historije, pa me to također vodi prema još pažljivijem odnosu prema problemu mizoginije.*

Drugi pojam koji sam tada, potaknuta Marininim tekstovima, izložila javnoj raspravi na neobično poticajnom mjestu kakvo je Karabit, bila je, dakako, *mizoginija*. Rječnička definicija ovog pojma bila bi – mržnja prema ženama. Suprotan bi pojam, u tom slučaju, bila *mizandrija*, mržnja prema muškarcima. Međutim, upravo interpretacije rodni identiteta pokazuju da ova dva pojma nisu čisti antonimi, jer se iz historijske perspektive i kulturalnim analizama da pokazati *da je mizoginija najprije ambivalentna "društvena bolest", a zatim i generativni aspekt kako patrijarhalnih, tako i postpatrijarhalnih društava, dok se mizandrija može opisati kao reaktivna pojava zaziranja od muškaraca. Ili, još bolje, mizandrija je mržnja prema zločinačkim posljedicama mizoginije.* Mit o ženama koje su neprijateljski nastrojene prema muškarcima, mit je o Amazonkama, ženama ratnicama. To je mit o "amazonском matrijarhatu", koji bi nas mogao potaći da razmišljamo o tome što bi se doista desilo kada bi se neka armija organizirala primarno kao ženska? Kako bi se razvijalo neko društvo kada bi borci za njegov opstanak i razvoj bile pretežno žene? Mit o Amazonkama, međutim, ne može nas informirati na ovaj način. Ni starija ni moderna historiografija ne može nam dati nikakve čvrste dokaze da je takvo društvo ikada igdje postojalo, usprkos Herodotovim izvješćima.

Umjesto ove mitske osnove, suvremene debate upućuju na mogućnost da se mizoginija shvati kao nova teoretska paradigma, ukoliko se prepozna kao jedna vrsta veoma čudne društvene bolesti (K. Theweleit, D. D. Gilmore i neki drugi teoretičari, a osobito feministička istraživanja, prepoznali su je upravo kao "mušku bolest" - mada se može prenijeti i na žene), koja izaziva patnju i obnavlja sistem koji je proizvodi i jedan je od glavnih sindroma militarizma. Marina

Blagojević insistira i da, za razliku od diskriminacije (isključivanja, marginalizacije i uskraćivanja), ona ukazuje na ambivalentan odnos prema ženama (i u ratu i u miru), koji je istodobno i mržnja i ljubav, jer ne isključuje, naprotiv podržava, ljubav i slavljenje žena kao vid "isključivanja uključivanjem" (osobito kroz pozitivne mitove i pozitivne stereotipe). Na ovaj način, iz obilja materijala koji je prikupljen u projektu mapiranja mizoginije, M. Blagojević ima apsolutno pravo kada tvrdi da je u oba slučaja riječ o jednoj funkciji održavanja patrijarhalnog poretka (domestifikacija, pacifikacija ili onemogućavanje linija solidarnosti među ženama). Ovo je osobito vidljivo u ideologiji majčinstva, gdje podjela na "dobre" i "loše" majke signalizira da nisu u pitanju oni potencijali brižnosti i odgovornosti koji bi u načelu mogli biti usvojeni i od strane muškaraca, već prije ono što je dobro i loše za važeće patrijarhalne rodne režime, pa je tako logično da govor o majčinstvu metastazira, naprimjer, u govor o "dobrim" i "lošim" Bošnjakinjama, Srpkinjama, Hrvaticama, ili, ako se baš hoće – Francuskinjama, Ruskinjama...

Interpretacija mizoginije kao ambivalentne patologije društvenih odnosa, u kojoj participiraju i muškarci i žene, omogućava temeljniju kritiku društvene patologije i daje nam solidno oruđe za njihovu prevenciju. Sa koleginicama iz Srbije dijelim mišljenje da upravo mizoginijski odnosi pothranjuju ukupan obzor društvenih konflikata, koji iz latentnog nasilja prelaze u porodično i grupno nasilje, a u krajnjoj konsekvenci mizogini mitovi i slike uvijek se instrumentaliziraju kao ratna politika. Stoga mi se čini korisnim i potrebnim da ovaj koncept apliciramo na bosankohercegovački kontekst.

Ovdje nastaju poteškoće koje se nikako ne bi smijeje potcijeniti. Ne smije nas zavarati upravo ono što u objašnjavanju mizoginije čini od nje gotovo univerzalan koncept. Naime, nije nikakva velika novost da u svim kulturama i razdobljima velika muška opsesija ženskim tijelom proizvodi ekstremne i dramatične emocije i ponašanja. Valja nam primijetiti da polje reprezentacija koje nastaje ovim putem nije u Bosni konfigurirano na isti način kao negdje drugdje. *Kako nemam iza sebe odgovarajućih socioloških, kulturoloških ili antropoloških studija, moja su zapažanja ovdje provizornog karaktera, ali se ipak usuđujem tvrditi da bi za bosanski kontekst bilo od ključne važnosti uzeti u obzir da je, ako ne nemoguće, onda bar izuzetno teško identificirati znakovita ot(d)jelotvorenja Nacije u ženskim likovima, kakve je drugdje detektirala feministička kritika. Prije mi se čini da je znakovito odsustvo ženskog i ženstvenog u nacionalističkim diskursima. Ili,*

preciznije rečeno, žene su izrazito dio "žrtvenog diskurs", a nikako nacionalno-proslavljajućeg. Također, antropološka konstanta da se domovina projicira u figuru majke, ovdje čudnovato pervertira, zajedno sa slomom patriotskog diskursa tokom rata. Naravno, i ovdje neometano cirkuliraju klasični stereotipi o srodničkim ulogama i reproduktivnoj ulozi žena, o kurvama i sveticama, suprugama i ljubavnicama, zlim maćehama i svekrvama i, osobito, čangrizavim, nametljivim i nepodnošljivim punicama. *I naši muškarci, kao i svuda na svijetu, sanjaju o bezuvjetnoj moći nad ženskim tijelima, tako da, kako to veli D. Gilmor, ogromni kapacitet te sanjane moći proizvodi ekstremne fantazme, nekontrolirane frustracije i bizarne ritualizacije, prouzročujući nesumjerljivo više patnje i boli, nego što slavljenje žena proizvodi zadovoljstva: "ne njihovom vlastitom krivicom, žene su uzrok njihova najvećeg razočarenja, njihova najgora sramota i krivnja. Za mnoge muškarce, konsekvantno, žensko tijelo je inspiracija ne samo za žudnju, već za anksioznost, sumnju u sebe, ljutnju i teror."* (*The Male Malady*, 2001, cit. prema [http://www. The Connection, VMisogyny.htm](http://www.TheConnection.VMisogyny.htm)) .

Završit ću, za sada, ovaj tekst pozivom teoretičarkama i aktivistkinjama da osmislimo zajednički istraživački projekat u BiH koji bi nam omogućio da se i mi zauzmemo za sopstveno prebolijevanje trpljenja, prilagođavanja i interiorizacije mizoginijskih obrazaca kulture. **Dozlogrdilo mi je da i dalje papagajski insistiram: retradicionalizacija društva proizvela je enorman porast nasilja u porodici, jezik reklama je mizogin, književni kanon je mizogin, jezik uličnog žargona fašistoidan, djevojčicama se zabranjuje školovanje, političari sustavno i otvoreno propagiraju patrijarhalne i nacionalistički konzervativne društvene odnose.** Ako političara koji javno na TV uvrijedi mladu novinarku proglašavaju "nevinom" žrtvom hajke političkih protivnika (kao da smo svi mi pred TV ekranima bili slijepi i gluhi, te nismo same/i bili svjedoci/kinje njegova ruralnog kabadhijskog i polurbanog machoističkog seksizma), te ga žene koje ne samo da su interiorizirale mizoginijske obrasce mišljenja i ponašanja, već postale i njihove ogorčene braniteljke i zagovaračice (neke od tih ženomrziteljica su se javljale da tog frustriranog i neodgojenog šovinistu proglase – najpoželjnijim muškarcem), ja istinski osjećam da moram preuzeti svoj dio odgovornosti za higijenu javnog prostora u kojem sama živim. A vi???